

Inspektion av Statens institutionsstyrelses LVM-hem Rällsögården den 1–2 oktober 2014

Inledning

På uppdrag av justitieombudsmannen Lilian Wiklund genomförde enhetschefen Gunilla Bergerén tillsammans med föredraganden Elisabeth Sjöblom och områdesansvariga föredraganden Lia von Sivers en förannmäld inspektion av Statens institutionsstyrelses (SiS) LVM-hem Rällsögården i Kopparberg den 1–2 oktober 2014.

Inspektionen är en del av JO:s uppdrag att fullgöra de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att verksamheten vid hemmet presenterades av institutionschefen Maria Skoglund och avdelningsföreståndarna Marie Arliden och Kerstin Jansson. Därefter visades hemmets lokaler vid en rundvandring. Samtal fördes med sju intagna och sju anställda. Vid den avslutande genomgången redovisades iakttagelser m.m. för Maria Skoglund, Marie Arliden och Kerstin Jansson.

Protokollet innehåller uttalanden från JO Wiklund.

Iakttagelser m.m. under inspektionen

Organisation m.m.

LVM-hemmet Rällsögården ligger strax utanför Kopparberg och tar emot män från hela landet med ett narkotika- eller blandmissbruk kombinerat med lättare psykisk problematik som tvångsvårdas enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM).

Rällsögården har totalt 27 platser fördelade på tre avdelningar. På intagningsavdelningen finns även en plats för abstinensbehandling för pojkar som tvångsvårdas enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Vid inspektionstillfället var 31 personer inskrivna på hemmet, varav 26 på de låsta av-

delningarna. Tre intagna från de låsta avdelningarna var avvikna. De intagnas ålder varierade mellan 18 och 72 år. Den normala vistelsetiden i hemmet varierar mellan en och fem månader.

Antalet inskrivna vid hemmet ökar stadigt vilket medför att man på intagningsavdelningen utnyttjar korridorer och allmänna utrymmen som bostadsrum. Hemmet har varit överbelagt under de senaste månaderna med undantag för mars (93 procent beläggning) och juni (97 procent beläggning).

Bemanning och bemötande

I hemmet tjänstgör cirka 50 personer varav merparten är behandlingsassistenter. Andra personalgrupper är bl.a. behandlingssekreterare, sjuksköterskor, undersköterskor och psykolog. Större delen av personalen är kvinnor (65 procent). Personalomsättningen är låg och många har arbetat länge på hemmet. Enligt institutionsledningen är bemanningen tillräcklig.

Varje avdelning leds av en avdelningsföreståndare. På vardagar är arbetet på avdelningarna under dag- och kvällstid uppdelat i två arbetspass. Mellan kl. 07.30 och kl. 16.00 finns två till tre behandlingsassistenter och en avdelningsföreståndare på varje avdelning. Det andra arbetspasset börjar kl. 12.45 och slutar kl. 21.45. Fram till kl. 16 finns således ytterligare två till tre behandlingsassistenter på varje avdelning. På intagningsavdelningen finns alltid en undersköterska i tjänst. Natttid finns totalt fyra behandlingsassistenter, varav en är undersköterska, i tjänst på hemmet.

Ledningen menar att hot mot personal och mellan intagna förekommer men är ovanligt. Vid hemmet arbetar man mycket med förhållningssättet mot intagna. För att minska risken för incidenter görs dagliga riskbedömningar av de intagna med hjälp av riskbedömningsverktyget Bröset Violence Checklist (BVC). En vanlig anledning till hot mot personal är att intagna nekas viss medicin. Under 2014 har två självmordsförsök inträffat på hemmet varför vissa självmordsförebyggande åtgärder har vidtagits bl.a. har krokar tagits bort.

Personal framförde vid samtal att det förekommer att man som personal öppnar dörren och släpper ut intagna som är hotfulla. När det skett har situation varit hotfull och det är en säkerhetssituation som gör att de måste öppna dörren så att intagna kan lämna hemmet. Många i personalgruppen saknar dessutom fysiska förutsättningar att med tvång föra en intagen till ett avskiljningsrum. Den gångna helgen släpptes några intagna ut eftersom de hotade personal med att ta till fysiskt våld. Det kom även fram att den höga beläggningen ger en ökad arbetsbörda och stress samt svårigheter att hinna med kontaktmannaskapet. Personal kan bli ensamma kvar på avdelningarna och extrapersonal tas inte alltid in.

Vid samtal med intagna kom det fram att de överlag ansåg att de bemöts väl och att de trivs på hemmet. En intagen framförde att man på den öppna avdelningen kan bli väldigt isolerad eftersom personalen oftast inte är där.

Intagning och information om rättigheter m.m.

Intagna tas emot i ett större utrymme som har en ingång från utsidan. I anslutning till utrymmet finns två avskiljningsrum. Sedan 2006 används avskiljningsrummen för vård i enskildhet av samtliga avdelningar. Om en intagen vårdas i enskildhet sker intagningen i ett annat närbeläget utrymme invid avdelningens bastu som har en egen ingång.

Vid ankomst till intaget på Rällsögården genomförs bl.a. en ytlig kroppsvisitation och tillhörigheter visiteras. Den intagne får byta om till hemmets kläder och ett inskrivningssamtal genomförs där övergripande information ges om hemmet, t.ex. att det inte är tillåtet att inneha datorer eller mobiltelefoner och om mat- och telefontider. Skriftligt informationsmaterial om rutiner, regler och rättigheter finns i en folder i bostadsrummet. En kontaktperson tilldelas, ofta är denne med vid intagningen. Ett ankomstsamtal genomförs av kontaktpersonen när den intagne är i tillräckligt god kondition att ta emot information.

Två intagna framförde att de inte fått någon folder med informationsmaterial.

Behandlingsavdelningarna

Bostadsrummen är standardutrustade och intagningsavdelningen (Västergården) och behandlingsavdelningen (Nygården) har på respektive avdelning ett gemensamhetsutrymme där samtliga måltider intas. På den öppna avdelningen finns flera gemensamhetsutrymmen, matsal och grupprum. Intagna delar på dusch- och toalettutrymmen som finns i korridoren. Intagna kan inte låsa sina bostadsrum. De städar själva sina rum men kan få hjälp av personalen. Den öppna behandlingsavdelningen Mellangården har två byggnader till sitt förfogande, Mellangården och Norrgården. Intagna städar själva sina rum och även avdelningens gemensamma utrymmen samt sköter sin tvätt själva.

På Västergården har man inrättat ytterligare tre vårdplatser genom att använda tv-rum, samtalsrum och spel-rum som bostadsrum. Dessa rum var belagda vid inspektionstillfället. I en närliggande korridor, som är avskild från resten av avdelningen, har två platser inrättats. Där finns det två sängar som används som bostadsrum när samtliga bostadsrum är fullbelagda. Sängarna kan avskärmas genom att ett draperi dras för respektive säng (se handling nr 11).

I anslutning till Västergården ligger sjuksköterskeexpeditionen och medicin- och undersökningsrum.

Vid samtal med personal framkom att man helgen innan inspektionen haft tolv intagna på Västergården och att de då utnyttjat de extrasängar som finns i korridoren på Västergården. Eftersom det bara finns ett allrum blir intagna antingen kvar i sina rum eller vistas i allrummet. Personalen har ingenstans att ta vägen om de behöver ha samtal med en intagen. Överbeläggningen medför även att intagna blir kvar på avdelningen fast de är avgiftade. Det är också problematiskt att intagna som är påverkade tas in på avdelningen. Det går inte att använda avskiljningsrummen eftersom det utrymme ska användas för vård i enskildhet. Det kan vara svårt

för intagna som är avgiftade att vistas tillsammans med påverkade personer. Enligt personal fungerar inte intagningsavdelningen som intagnings- och akutavdelning på grund av den höga beläggningen.

Behandling

På Rällsögården arbetar man med flera behandlingsprogram bl.a. motiverande samtal (MI), återfallsprevention (ÅP) och kognitiv beteendeterapi (KBT). Programmen genomförs i grupp eller individuellt.

Vid de dagliga morgonmötena på behandlingsavdelningarna går personalen och intagna igenom dagen och vilka aktiviteter som är planerade. Det är frivilligt att delta i morgonmötena men även intagna som inte deltar under morgonmötet får delta i de planerade aktiviteterna.

Vid samtal med intagna ansåg flera att de inte fick någon behandling för sitt missbruk.

Vid samtal med personal beskrevs tvångsvården som mer av en förvaring och att möjlighet saknas till mera individuell KBT-inriktad behandling. Det framkom även att det är svårt att få med sjukvårdspersonalen i utredningarna och att teammöten, som ska genomföras var sjätte vecka, inte hålls. Vid dessa möten ska bl.a. avdelningsföreståndaren och utredningssekreteraren samt den intagne delta. Vidare framhöll flera i personalen att det borde vara obligatoriskt för intagna att delta i de dagliga morgonmötena för att de ska få en bättre struktur på dagen.

Sysselsättning och fritidsaktiviteter

På intagnings- och motivationsavdelningen finns en motionscykel och ett antal spel som intagna kan aktivera sig med. Alla aktiviteter sker på avdelningen. Vid de övriga avdelningarna erbjuds aktiviteter som träning, musik och skapande verksamhet. Vid hemmet finns även ett lantbruk som sysselsätter intagna från den öppna avdelningen. Intagna på behandlingsavdelningarna har också tillgång till en musikstudio och en träningslokal med bl.a. konditionsmaskiner och biljardbord. Intagna kan även delta i aktiviteter utanför hemmet som inköpsresor och utflykter. Samtliga avdelningar har tillgång till tv, böcker och tidningar. Det finns även en lokal, Skolan, där intagna kan låna böcker, söka efter olika utbildningsalternativ m.m. En behandlingsassistent som är utbildad lärare ansvarar för Skolan. Ingen undervisning bedrivs i Skolan.

Vid samtal med intagna framfördes att det finns väldigt få aktiviteter på intaget och att man mest tittar på tv.

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

De låsta avdelningarna har inhägnade rastgårdar. En avskild främre del har gallerförsedda väggar och tak och används vid rökning. Denna del är alltid öppen. Om en intagen vill komma ut på den övriga delen av rastgården låser personalen upp och närvarar under vistelsetiden. Intagna på den öppna avdelningen får vistas ensamma utomhus inom hemmets område.

Kontakt med omvärlden

På samtliga avdelningar ringer de intagna kostnadsfritt från bärbara telefoner under respektive avdelningars telefontider. Om en intagen vill ringa, ringer personalen upp och kopplar sedan samtalet till den bärbara telefonen.

Datorer får endast användas under närvaro av personal för bank- och postärenden, myndighetsärenden och för att söka bostad.

Enligt hemmets lokala anvisningar om besök kan intagna ta emot besök av anhöriga och bekanta som hemmet anser lämpliga utifrån vårdens syfte och resultat (se handling nr 12). Besök kan tas emot på avdelningarna och det finns särskilda besöksrum. Det finns även en besökslägenhet med möjlighet till övernattnig.

Enligt den lokala anvisningen kontrolleras försändelser till intagna i de fall försändelsen misstänkts innehålla narkotika eller något annat som den intagne inte får inneha. Det är enbart avdelningsföreståndarna som kontrollerar försändelser. Om ett brev öppnas fattas ett skriftligt beslut som delges den intagne. Om misstanke kring myndighetspost uppstår kontaktas berörd myndighet för kontroll om brevet skickats till hemmet. Påklustrade märken på vykort kontrolleras. Det finns ingen särskild rutin för kontroll av frimärken.

Det kan förekomma att brev öppnas i närvaro av den intagne men enligt personal sker det undantagsvis.

Vid samtal med intagna framförde två av dem att de fått öppna myndighetspost i närvaro av personal.

Avskiljning och vård i enskildhet

Hemmets båda avskiljningsrummen är inredda med väggfasta britsar och galonmadrasser. I ett av rummen finns toalett. Inga persienner eller gardiner finns i fönstren vilket gör det möjligt att stå utanför och se in i rummen. Under 2013 och 2014 har inga avskiljningar förekommit.

Som nämnts ovan används avskiljningsrummen sedan 2006 av samtliga avdelningar för vård i enskildhet. Om en intagen vårdas i enskildhet bäddar man sängen i ett avskiljningsrum och låter dörren vara öppen. Personal är alltid närvarande när någon vårdas i enskildhet. Den intagne har tillgång till tv samt ett toalett- och duschutrymme som finns i det intilliggande inskrivningsrummet. Vård i enskildhet kan vara mycket kortvarig, t.ex. kan en intagen som blir arg föras hit och bli kvar endast under en timme. Intagna som använt droger kan också placeras här i avvaktan på att drogen ska gå ur kroppen.

Hälso- och sjukvård

Hemmet har fyra heltidsanställda sjuksköterskor. Det finns alltid en sjuksköterska i tjänst mellan kl. 07.00 och kl. 21.30 på vardagar. Under helger finns en sjuksköterska i tjänst mellan kl. 08.00 och kl. 20.00. Måndagar finns en allmänläkare på

hemmet och på torsdagar en psykiatriker. Läkarna och en sjuksköterska kan även nås per telefon under övriga tider.

En sjuksköterska håller ett inskrivningssamtal med den intagne och gör en medicinsk bedömning. Alla intagna erbjuds läkarundersökning och provtagning för bl.a. hepatit och hiv. De intagna ska vara läkarbedömda innan inskrivning på hemmet. Det är sjuksköterskan som delar ut medicin och personal är alltid närvarande vid medicinutdelningen, som sker hos sjuksköterskan. Samarbetet med övrig sjukvård utanför hemmet fungerar bra enligt både hemmets ledning och sjuksköterskorna. Det kan vara svårt att rekrytera sjuksköterskor till hemmet. Enligt sjukvårdspersonalen har de intagna idag en svårare problematik än vad man haft tidigare och många är blandmissbrukare.

Vid samtal med intagna var flera av dem missnöjda med sin medicinering. En intagen uppgav att han inte blivit erbjuden provtagning.

Avslutande genomgång

Vid den avslutande genomgången redogjorde JO:s medarbetare för sina iakttagelser vid inspektionen. Institutionsledningen framförde bl.a. följande.

Institutionsledningen har i samråd med personalen bestämt att deltagandet i morgonmötena ska vara frivilligt för de intagna. På hemmet arbetar man bl.a. med att intagna ska lära sig att ta eget ansvar.

Flera nya sjuksköterskor har anställts vilket haft en positiv effekt på sjukvårdspersonalens delaktighet i utredningarna. Institutionsledningen är dock medveten om att svårigheter återstår med att få alla behandlingsassistenter och sjuksköterskor delaktiga i utredningsarbetet. Vidare har avdelningsföreståndarna påmint personalen om att teammöten ska hållas var sjätte vecka. Det är riktigt att teammöten inte ägt rum. Den som skriver behandlingsplanerna ska ha en akademisk utbildning. Socionomerna på avdelningarna arbetar oftast kortare tid på hemmet vilket medför att behandlingssekreteraren skriver samtliga behandlingsplaner.

Vid överbeläggning tar man inte alltid in extra personal utan det är beroende på om det anses finnas behov efter riskbedömning av de intagna. Det förekommer att personal blir ensamma kvar på avdelningen och ibland lånar man personal från en annan avdelning för att täcka upp.

Myndighetsbrev behöver normalt inte öppnas inför personal. Vid misstanke kring myndighetsbrev kontaktar hemmet berörd myndighet för kontroll av om brevet skickats till den intagne. Privat post öppnas oftast innan den lämnas ut till den intagne. Det förekommer även att intagna får öppna privat post inför personal. Kuvert lämnas alltid ut om det inte finns någon misstanke att de är preparerade.

Under större delen av 2014 har hemmet varit överbelagt. Överbeläggningen medför en ökad säkerhetsrisk för både personal och intagna. Resursnivån är densamma trots överbeläggningen och hemmet kan beordras att ta emot nya intagna.

Institutionsledningen anser att lokalerna för vård i enskildhet inte är bra och en ombyggnation har diskuterats. Inget beslut har fattats i lokalfrågan. Personalen saknar fysiska förutsättningar att med tvång ta intagna till avskiljningsrummen. Det är ovanligt att man larmar och det har förekommit att personal tvingats släppa ut intagna. Det är riktigt att man öppnade dörren för några intagna efter hot om våld den gångna helgen. Polis har tillkallats då situationer med många intagna inblandade har eskalerat.

Vid protokollet

Elisabeth Sjöblom

Justeras den 18 december 2014

Gunilla Bergerén

Uttalanden

Jag har tagit del av protokollet. Vad som framkommit föranleder följande uttalande.

Av protokollet framgår att Rällsögården har haft en situation med överbeläggning under 2014. Vidare har hemmet inte möjlighet att avskilja intagna och man har vid flera tillfällen, i samband med hotfulla situationer, valt att låta intagna lämna hemmet. Den fortsatta handläggningen av dessa frågor kommer att ske inom ramen för ett särskilt ärende (JO:s dnr 7163-2014).

När det gäller frågan om hantering av brev som skickats till en intagen vill jag, med anledning av vad som antecknats i protokollet, påminna hemmet om att det inte är tillåtet med en generell granskning av försändelser som kommer in till en intagen. Ett beslut måste fattas i varje enskilt fall om förutsättningarna för detta är uppfyllda (jfr JO:s beslut 2014-05-23, dnr 2793-2013).

2014-12-18

Lilian Wiklund